

History of Pedagogy
История на педагогиката

НЕПОЗНАТИЯТ ЖИВОТ НА МЛАДИЯ ЙОХАН ФРИДРИХ ХЕРБАРТ

Пламен Радев

Съвременен последовател на Й. Фр. Хербарт и хербартианството
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Статията представя някои събития от живота на Йохан Фридрих Хербарт, които не са добре познати. Показани са неговите предци, родители, приятели и периодът му като учител в Швейцария.

Keywords: Johann Friedrich Herbart, Thomas Gerhard Herbart, Luzia Margareta, Herbartgymnasium, Karl Friedrich Steiger

Langweilig zu sein, ist die ärgste Sünde des Unterrichts!
Да бъдеш скучен, е най-лошият грях на обучението!

Freiheit hat keinen anderen Wert als den richtigen und Gebrauchs!
Свободата няма друга стойност, освен правилната си употреба!

Die Gewohnheit ist das Gedächtnis des Willens.
Навикът е паметта на волята.

Johann Friedrich Herbart

Някой би се запитал – какво може още да се напише за Хербарт? Отговорът ми е – може, и още много може да се каже за него!

Детство

Й. Фр. Хербарт е роден на 4 май 1876 г. в Олденбург. Това е град, който тогава не е бил в Германия, а в Олденбургското херцогство поради обикновения исторически факт, че Германия тогава не е била на карта-

та. В тази година населението му е около 5000 човека. Херцогството е просъществувало от 1180 г. до 1810 г., когато е анексирано от Първата Френска империя (Наполеоновата империя). Първоначално херцогството се намира в рамките на Свещената Римска империя до 1448 г. През тази година то е предадено на Дания и става датски анклав. Херцогството е част от Дания до 1773 г. Тогава е подарено от датския крал Кристиан V на руската императрица Екатерина Велика, която, от своя страна, го дава на сина си великия княз Петър Павлович, който по-късно става император Павел I. Херцогството е върнато на Свещената Римска империя през 1774 г. Тогава негов владетел става Фридрих Аугуст фон Олденбург. Той обаче не резидира в Олденбург, а в Холщайн. Наполеон I през 1806 г. създава Рейнска конфедерация от 16 държавици, която просъществува до 1813 г. Именно от 1810 г. до 1813 г. Олденбург е в този изкуствен съюз. През 1815 г. по решение на Виенския конгрес държавата става Велико херцогство Олденбург, а през 1871 г. се присъединява към създадената тогава Германска империя. Хербарт е роден в къщата на дядо си по майчина линия Cornelius Schütte на Langenstraße Nr. 86. Там прекарава и детството си.

Родословно дърво

Прадядо му се казва Jakob Herbart (1673 – 1730) – тъкач на лен, а прабаба му е Anna Katharina Schnepff (1670 – 1741). Родени са в Ostheim vor der Rhön – градче в Бавария. Били са тъкачи на ленени платна.

Дядо му се казва Johann-Michael Herbart (1703 – 1768). И той е роден в Ostheim vor der Rhön. Учи в университетите на Витенберг и на Хелмщет. Учител в Бремен, заместник-ректор на гимназията в Делменхорст и учител в Олденбург. От 1734 г. става ректор на гимназията в града. Автор е на книги с философско и богословско съдържание.

Баба му се казва Klara Elisabeth Probst (1701 – 1777). Тя е дъщеря на бивш кмет на Олденбург Johann Friedrich Probst (умр. 1707 г.).

Бракът между Johann Michael Herbart и Klara Elisabeth Probst се сключва на 22. 05. 1731 г. От този брак се раждат 5 деца, от които една дъщеря и четирима синове.

Баща му Thomas Gerhard Herbart (27. 8. 1739 – 20. 8. 1809) е градски и съдебен съветник в Олденбург. Томас Хербарт е само един от синовете на ректора на Латинското училище в Олденбург Johann Michael Herbart. Другите братя на Томас Герхард са Johann Konrad, Anton Christian и Johann Friedrich Jakob.

Майка му е Luzia Margareta (10. 4. 1755 – 4. 12. 1802). Тя е дъщеря на олденбургския лекар Cornelius Schütte (1715 – 1760).

Родната къща на Хербарт в Олденбург

Йохан е единствено дете в семейството. Почти неизвестен е фактът, че през 1784 г. семейството му осиновява първата му братовчедка Antoinette Christiane Herbart, която тогава е на 8 г. Причината е смъртта на брата на Томас Хербарт – Johann Konrad Herbart. Освен това, по искане на майка му, семейството приема и родената през 1778 г. Anna Margaret Schröder, която е далечна роднина на Luzia Margareta. Майка му научава Хербарт да чете, но поради крехкото си здраве и нещастен случай в детството при посещение в Бремен той продължава да се обучава под властните грижи на свръхпротективната си, свръхамбициозна и ексцентрична майка до 9-годишна възраст вкъщи. Междувременно на осемгодишна възраст Хербарт започва да се обучава по музика – цигулка, виолончело, арфа, пиано и композиране. Започва да композира и малки песнички. Не закъснява и обучението по танци, като между другото Хербарт обича много да танцува в детските си години. С много настроение изнася и свои частни концерти.

Ученичество

На девет години постъпва първоначално във вечерно училище за момичета, към което било прикрепено частно вечерно училище за момчета под ръководството на заместник-ректора на латинското училище Karsten Hinrich Kruse. Той му преподава физика, математика и география. От 11-годишна възраст учител му е Hermann Wilhelm Franz Ültzen (1759 – 1808). Той е пастор, но повече е известен като литератор и поет. По време на своето обучение Хербарт заляга повече на логиката, гръцкия език и историята. Отношенията с учителя

му са приятелски и те поддържат дълго писмена кореспонденция. Когато постъпва във втори клас на олденбургската гимназия през 1788 г., неин ректор е неохуманистът Johann Siegmund Manso. През 1792 г. например учебният план, по който учи Хербарт от общо 30 часа седмично, включва 20 часа обучение по латински, еврейски, немски, английски и 10 часа „обща“ дисциплина. В гимназията обаче набляга повече на логиката, метафизиката и писанията на Кант. Учи в гимназията до 1794 г. и завършва с отличие.

Гимназията в Олденбург е с дълга история. През XIV в. в града има катедрално училище. Олденбург става протестантски град и от 1573 г. то се превръща в латинско училище. Първият му устав е създаден от граф Johann Velsteinsche през 1614 г. Целта на тогавашното латинско училище е да възпитава добри християни и верни поданици. В 1792 г. латинското училище се реформира в гимназия от херцог Peter Friedrich Ludwig. В същата година се създава и търговски клас, в който постъпват ученици, които не искат да учат латински. Точно тогава Хербарт е все още ученик в новонаименуваната гимназия, но не и в търговския клас. На Великден, при завършване на гимназията, Хербарт произнася реч с текст, силно повлиян от Френската революция. През 1815 г. гимназията отново е реформирана с хуманистична образователна концепция, но с матура по пруски модел. Освен Хербарт в тази гимназия завършват и други известни личности като Karl Ludwig von Woltmann (1770 – 1817) – немски историк. От 1 август 1998 г. училището се нарича Herbartgymnasium.

Студентски години

През 1794 г. отива да учи в Университета на Йена и посещава лекционни курсове по философия, математика, литературна история и юриспруденция. Майка му го последва и го въвежда в местните научни и литературни кръгове. Това обаче не се случва успешно. По философия преподавател му бил Фихте, но Хербарт веднага заема критична позиция и се дистанцира от възгледите му. В Йена той заварва като професор по история и философия Фридрих Шилер (1759 – 1805), а така също и доцента по философия Фридрих Имануел Нитхамер (1766 – 1848). Последният въвежда термина „хуманизъм“ и „хуманистична гимназия“ в работата си „Der Streit des Philanthropinismus und des Humanismus“ от 1808 г. За педагозите е познат повече като автор на педагогически произведения. Хербарт не приема и учението на Шелинг, тъй като се смята за твърд привърженик на немската идеалистическа философия и най-вече на И. Кант. В Йена Хербарт попада под влиянието на един друг приятелски кръг, наречен „Общество на свободните хора“ (Gesellschaft der freien Männer). Наречено е така по бъдещата хипотетична форма на обществото – свободата. В него членуват редица демократично настроени младежи – J. Smidt, J. G. Rist, J. R. Steck, J. R. Fischer, A. L. Hülsen,

J. E. von Berger, Fr. Koppen, Fr. Muhrbeck, J. D. Gries i C. U Boehlendorf. Те се събират веднъж седмично (сряда) и дискутират по общочовешки, философски, морални, литературни, исторически и политически въпроси. Обществото е известно и като „Литературно общество“ (Litterarische Gesellschaft). Съществувало е активно от 1794 до 1799 г. Johann Friedrich Herbart, Friedrich Muhrbeck, Johann Smidt, Casimir Ulrich Boehlendorff и Erich Berger като членове на обществото предприемат пътуване в Швейцария, която те смятат за обетована земя на свободата.

Й. Фр. Хербарт не завършва обучението си в Йена. Това изисква майка му (тази своеобразна Маргарет Тачър), която не вижда просперитет в развитието му като философ. Престоява в Йена три години и през февруари 1797 г., по съвета на приятеля си Johann Rudolf Fischer (1772 – 1800), заминава като частен учител в Берн в семейството на швейцарския политик Karl Friedrich Steiger (1755 – 1832). Намерението му е да стои поне 10 години като частен учител. Карл Щайгер тогава е управител на Interlaken – градче в кантона Берн. По това време градчето е известно като Aarmühle. Още в 1800 г. то придобива славата на международен курорт. Карл Щайгер се оженва през 1782 г. и има от брака си със Sophie Salome Katharina Willading (1765 – 1826) дванадесет деца:

Ludwig Emmanuel von Steiger 1783 – 1825

Sophie von Steiger 1783 – 1825

Katharina-Henriette von Steiger 1785 – 1847

Sigmund-Karl-Ludwig von Steiger 1787 – 1863

Johann-Rudolf von Steiger 1789 – 1857

Katharina-Margaretha-Sophie von Steiger 1791 – 1858

Justina-Rosina-Julia von Steiger 1792 – 1807

Franz Georg von Steiger 1794 – 1874

Cécile Joséphine von Steiger 1798 – 1851

Maria-Margareta-Frederike von Steiger 1800 – 1847

Sophie-Elisabeth von Steiger 1804 – 1810

Fanny-Julia-Emma von Steiger 1807 – 1814

Навсякъде се пише, че Хербарт става възпитател на само три от тях – Ludwig Emmanuel von Steiger, Sigmund-Karl-Ludwig von Steiger и Johann Rudolf von Steiger. Той е настанен с възпитаниците си в имота на Крал Щайгер в прекрасното швейцарско селце Märchligen в община Allmendingen, кантон Берн. Тук обаче нещата стават много сложни. В книгата на R. Steck „Herbart in Bern“ (1899), в публикацията му в архива по история на философията: VII. Herbart in Bern. Archiv für Geschichte der Philosophie 13 (2) и в книгата му „Der Philosoph Herbart in Bern“, 1900 г. се отбелязва, че той е възпитател на четири момчета и три момичета:

Ludwig Emmanuel von Steiger 1785 – 1847

Katharina-Henriette von Steiger 1785 – 1847

Sigmund-Karl-Ludwig von Steiger 1787 – 1863

Johann-Rudolf von Steiger 1789 – 1857

Katharina-Margaretha-Sophie von Steiger 1791 – 1858

Justina-Rosina-Julia von Steiger 1792 – 1807

Franz Georg von Steiger 1794 – 1874

Професор Rudolf Steck (1842 – 1924) е швейцарски учен и би трябвало да му се вярва, а освен това той е внук на Johann Rudolf Steck, който пък бил близък приятел с Johann Rudolf Fischer, поддържащ дружески отношения с Хербарт. Немският педагог В. Клапки твърди, че Хербарт се концентрира предимно върху тримата споменати синове на Карл Щайгер – Лудвиг, Карл и Рудолф. На двамата по-големи той преподава латински и гръцки, диалози на класиците, религия, география, история, математика, природни науки и музика, като набляга на уроците по пиано. Хербарт не работи във фиксирани часове, а в по-дълги периоди – седмици или месеци, главно чрез фокусиране по няколко области. Създава атмосфера на взаимно доверие и индивидуален психологически подход към всяко дете. Има пълна свобода за обучението и възпитанието на синовете на Щайгер, но му докладва на всеки два месеца за напредъка им. Описва опита си като домашен учител в докладите си до Щайгер “Hauslehrerberichten”, от които могат да се видят неговите търсения, постижения, терзания и опит.

На 15 г. най-големият син – Лудвиг, се записва за снайперист и посещава уроците на Хербарт от време на време. След известно време се връща, но отново е нередовен, защото баща му го насочва към професионално обучение в областта на горското стопанство. Изследователите на живота на Хербарт посочват особените взаимоотношения на Хербарт с втория син на Карл Щайгер – Sigmund-Karl-Ludwig von Steiger, особено като става на 11 г. Зигмунд-Карл бил много буен, но под влиянието и възпитателните интервенции на Хербарт се превръща в кротко ученолюбиво и емоционално привързано дете. Немският педагог Friedrich Copei (1902 – 1945) в книгата си “Der fruchtbare Moment im Bildungsprozeß”, Heidelberg 1930, намерява за хомоеротични моменти в отношенията между ученика и неговия възпитател, но без никаква индикация за хомосексуална връзка. В писмо до Johann Smidt, Хербарт пише: „Моят Карл е толкова интелигентно, красиво, добро и чувствено момче, че ръката ми неволно кръжи около него, защото в противен случай той можеше да лежи и на гърдите ми, като *gixae amantium* (прегръдки на любовници – бел. на В. Клапки), обикновено прекратявани с целувки, така че понякога ми се ще да не съм само проформа с него ...“. През 1806 г. Хербарт пише на Зигмунд-Карл, че написването на *Allgemeine Pädagogik* (*Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet* (1806) донякъде се дължи на него.

През 1779 г. Хербарт посещава Песталоци в Бургдорф и се увлича от неговите идеи. След това му пише писмо с девет въпроса, на които швейцарският педагог отговаря със специално писмо. Ученикът му Карл Щайгер пише в свое писмо от 1799 г., че и Песталоци идвал често до Хербарт. Хербарт се познава и с Филип Емануел Феленберг (1771 – 1844), който бил родом от Берн. През 1799 г. Феленберг открива свое земеделско училище в Hofwyl до Берн. През годините следват няколко опита да се слоят училищата на Феленберг и Песталоци, но това не се осъществява и те си остават непримирими врагове.

По молба на майка си заминава за Бремен на 6 януари 1800 г., за да се успокои емоционално след развода на родителите си. Той обаче минава през Бургдорф да се види с Песталоци, през Страсбург, през Франкфурт, през Йена, през Олденбург и чак тогава отива в Бремен. Там живее в дома на приятеля си от Йена Johann Smidt, който по-късно става кмет на града. В Бремен Хербарт се подвизва като независим учен и преподавател. В мъчителния процес на раздялата на баща му и майка му той отначало е на страната на майка си, но после разбира, че тя не е права, и започва да съчувства на баща си. Тя отива в Париж да се лекува при Dr. Harbaug. Умира с мисълта за сина си, че той трудно може да стане независим и с твърдото убеждение, че във философията няма хляб. Независимо от обичта си, тя лишава Хербарт от наследството си до навършване на 40 години.

На 13 януари 1811 г. Й. Фр. Хербарт се жени за Mary Jane Drake (1791 – 1876). Тя е дъщеря на James Lawrence Drake – консул в Мемел и търговец. Мемел е името на град в Източна Прусия, Германия, сега Клайпеда, част от Литва. Родена е в същия град. Градът е близо до Кьонигсберг (сега Калининград). Когато се срещат за първи път, тя е на 18 г. Срещата им става случайно на игра на шарада в Кьонигсберг. Шарада е салонна словесна игра на асоциации за отгатване на думи, при което се получават доста каламбури. Играе се с отбори по трима човека. Напр:

1. Къпи ... (да се отгатне, че е къпина).

2. Асоциация – гора, мечка, храст.

Може да се използват жестове и мимики, но е забранено отгатване и асоцииране на думи от близкото окръжение – дрехи на играчите, мебели и пр.

На немски подобна игра на думи е следната:

Die erste Silbe frisst.

Die andre Silbe isst.

Die dritte wird gefressen.

Das Ganze wird gegessen.

Отговорът е: Sau – er – kraut → Sauerkraut (кисело зеле).

Бракът му, макар и бездетен, протича спокойно и щастливо. Семейството обаче се грижи за сина на кьонигсбергския учител Georg Friedrich след смъртта му през 1828 г. Това момче е с умствени увреждания и то почива през 1833 г.

На 19 септември 1872 г.
една улица в Олденбург е кръстена
Herbartstrasse.

Изглед на Herbartstrasse с гимназията, в която е учил Хербарт.
Постройката е от 1873 г.

Бюстът на Хербарт от 1876 г. в Herbartpark

Интересно е, че Г. В. Фр. Хегел също е и домашен учител. Той е поканен като такъв от един бернски аристократ със същото име като работодателя на Хербарт – Карл Фридрих фон Щайгер – Karl Friedrich von Steiger (1754 – 1841). Последният бил едър собственик на земя, член на Grosser Rat (парламента на кантона Берн), а от 1803 до 1810 – съдия изпълнител в градчето Ерлах (кантон Берн).

Карл Щайгер не се шегува за възпитанието на децата си. През 1793 г. той повиква за учител на децата си младия тогава Георг Фридрих Вилхелм Хегел (1770 – 1831). По това време Хегел е магистър по философия и лисансие по богословие със сертификат, издаден от Университета на Тюбинген.

В него пишело, че Хегел е с добри умения и разнообразни знания. Двамата с Щайгер си допаднат с либералните идеи, които споделят. Лято то на 1793 г. двамата прекарват във винарната на Щайгер в Ерлах, където между другото Хегел ползва и библиотеката. В нея се запознава с идеите на Монтескьо и обогатява своите знания по философия, социални науки, политика, икономика и политическа икономия. През 1796 г. договорът на Хегел изтича и той отива във Франкфурт да продължи образованието си. Защо пиша това? Защото не трябва да се бърка Karl Friedrich von Steiger (1754 – 1841) с другия Karl (Carl) Friedrich von Steiger (1755 – 1832), а това се прави от някои историци на педагогиката. Именно на децата на втория става домашен учител и възпитател И. Фр. Хербарт.

Приятелят на Хербарт, който го насочва към професията на домашен учител и възпитател – Johann Rudolf Fischer, е познат като студент, който обиколя университетите в Берн, Лозана, Йена, Берлин и Ваймар. През 1797 г. става кметски заместник в Schinznach-Dorf – община в района на Brugg, в кантона на Aargau, Швейцария. Там се запознава с Йохан Хайнрих Песталоци и стават приятели.

През 1798 г. е назначен за секретар на Съвета по обществено образование в кантона. Като такъв препоръчва откриването на шест учителски семинарии в страната.

През 1799 г. става директор на Частния колеж за начални учители в Бургдорф. Този семинар обаче не е подкрепен от правителството на кантона, а Йохан Рудолф Фишер междувременно умира от тиф през 1800 г. Всъщност интересът на Хербарт към идеите и делото на Песталоци започва от този негов приятел.

Сградата на старото латинско училище „Св. Сесилия“, в която учи Хербарт, е съборена през 1871 г. На мястото е построена нова гимназиална сграда, завършена през 1873 г. От 1988 г. носи името Herbartgymnasium.

Вид на гимназията от 1873 г. Сега отпред е Herbartplatz.

Семейството на Карл Щайгер с малките си деца Cécile Joséphine von Staeiger (1798 – 1851) – в скута на майка си с черната коса, и Maria-Margareta Frederike von Steiger (1800 – 1847) – в скута на бавачката с бонето. Горе вдясно е Ludwig Emmanuel von Steiger, а долу вдясно надничка Franz Georg von Steiger 1794 – 1874. Някои смятат, че горе вдясно е Хербарт, но според мен това не е възможно, тъй като от 6 януари 1780 г. той вече не е в Швейцария, а освен това Maria-Margareta е родена през май 1780 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Gisela N. (2000). *Herbart gegen Herbart oder Lucia Margareta lässt sich scheiden. Eine dokumentarische Erzählung.*
- Klafki, W. (1994). Pädagogische Erfahrung und pädagogische Theorie bei Johann Friedrich Herbart, Vortrag anlässlich der Festwoche zum 150 jährigen Bestehen des Herbartgymnasiums Oldenburg am 9. Mai 1994. Archiv für Geschichte der Philosophie, Ed. by Horn, Christoph / Serck-Hanssen, Camilla Together with Mercer, Christia, R. Steck, VII. Herbart in Bern, Volume 13, Issue 2 (Oct 2009).
- Landesbibliothek Oldenburg. Digitalisierung von Drucken Oldenburger Jahrbuch des Oldenburger Landesvereins für Geschichte, Natur - und Heimatkunde Oldenburger Landesverein für Geschichte, Natur- und Heimatkunde, Oldenburg, 1949.

THE UNKNOWN LIFE OF THE YOUNG JOHANN FRIEDRICH HERBART

Abstract. This article presents some of the events in the life of Johann Friedrich Herbart that are not well known. Below are his ancestors, parents, friends and period as a teacher in Switzerland.

✉ **Prof. Plamen Radev, DSc.**

Contemporary Follower of J. Fr. Herbart and Herbartianism
Plovdiv University "Paisiy Hilendarski"
24, Tsar Assen str.
4000 Plovdiv, Bulgaria
E-mail: eduman@abv.bg